

A *kuruc* névről is azt tartotta Cornides, hogy ez a török *kurudzsi* szó hason mása, mely annyit tesz mint régi tapasztalt s forgott vitéz, veteranus miles; s hogy a magyar pártosok Tököly Imre alatt kapták azt föl és ruházták magokra: holott bizonynyal a „magyar kereszt“ szónak csak egyik változata. Mert hogy a pogány magyaroknak is volt keresztjök, Priscus Rhetorból bizonyos, ki a maga korában a kún magyarokat megismertetvén, azt jegyzi meg rólok: hogy szökevényeiket keresztre fessegették: „Itaque, qui ex Barbaris (nem a rómaiak közül) ad Romanos transierant, redditi sunt, de quorum numero erant filii Mama, et Attacam ex regio genere, quos Scythae receptos in Carso, Thraciac Castello, Crucis supplicio affecerunt, et hanc ab his fugae poenam exegerunt.“

A „kereszt“ szó, mint helységnév, előkerül a szepesi káptalannak némely 1330-ki évi határjáró levelében is (1819-dik évi Tudom. Gyűjt. V. k. 107. l.) Zent Kwruich formában; innen Dózsa György idejéből a Kuruc=Cruciatus, Cruce signatus, és kuruc háború nevezetek, miket Tököly Imre párttartói fölvettek, s a nélkül hogy tudták volna, mit jelentenek, magokra ruháztak.

R É G É S Z E T I A D A L É K O K .

KISS FERENCTŐL.

Olvasva az akad. mart. 31. 1856.

I.

Valamely antik tárgy megbirálásánál következő pontok főképp megállapítandók: 1. Annak minősége; 2. Vajon valóban antik mű-e az, s nem újabbkori koholmány, a régészet-vizsgálók gyűjtési buzgalmának kizsákmányolására készült tárgy? 3. Melyik korszaknak, és melyik népnek tulajdonítandó? 4. Mi végre használtatott? és 5. Hol találtatik annak analog formája, és föltételtzett használata a régészetben?

Az elsőre amú minőségét illetőleg nyilatkoztatom, hogy e különös tárgy rajz nélkül nehezen írható le. Előleges megbirálásul azonban megjegyzendő, hogy ez kiterjesztett formában oldalrészein 7'' magasságu, alapzatán 6'' szélességű három-

szögből áll, melynek felső fogáspontja mindkét felől kicifrázott erős gyűrűben végződik, ez alatt a testtel két egymásba ütköző szarvazott állatszegy lép elő. A háromszög $\frac{1}{3}$ " szélességű oldalai folytonos ágcifrazatot képező számos pontokkal fődvék. Az egész belrész részint kigyódad tekerődzésekkel, részint az aljakon öszvetett tompa kettős szögletekkel, részint erősen álló karikákkal van kitöltve, mindezen idomok mindkét oldalt alkalmazott számtalan pontokkal cifrázva. A háromszöglet minden oldalán négy hozzá öntött karika látható, melyek két legfelsőbbikéhez felgyűrűzött nyelekben befelé görbített két kés van alkalmazva, a római sarlókhöz (*falculae*) hasonlók; a többi három karikánál részint felgyűrűzött nyeleken, részint tompa négyszögletekről függő buzogányok szemlélhetők. Az alján tizenegy hozzá öntött karika látható, melyekhez cifrázott középtagoknál fogva öt felgyűrűzött buzogány van erősítve. Az egész sárga rézöntetből vette eredetét, több sérülést szenvedett, és csak egy ponton ujítottatott meg a régi időben.

A második kérdést illetőleg a részint érdes, részint finom sötétzöld patina, némi oxydatio-nyomokkal valamint a tárgy egész kinézése kétségtelen régiségnek ismerteti azt.

Ezen antik tárgy a szarvazott állatszegyreszek, a sarlószerű kések, a számos buzogány tulajdonságainál fogva a római korba látszik tartozni.

Mínthogy Lampridius egy Hercules Rusticust, talán ugyanazt említi, kit Victor Hercules Silvanusnak nevez, és Silvanus oltárai görbe késekkel szinte úgy, mint Hercules oltárai buzogányokkal ékesítve előfordúlnak, végre az akkor erdődús Pannoniában Silvanusnak szentelt számos fogadalmi kő találatik, mint csak Ó-Budán a praefecturai épületben:

SIL. SILV PRIN. PED. O MALEX L. CANDIDV.
D. D. azaz: Silvano Silvestri Princeps pedestris Centurio militum alae decimae Lucius Candidus dedicavit.

Ugyanott.

SIL DOM AVR PIV LARQVS ET SVIS V. S. L. M.
Silvano Domino Aurelius Pius Larqus, et suis votum Solvit lubens merenti.

Ugyanott.

SIL. SILV. S. SEPTI PIPI MANVS CANDI D. N.
PRO. S. SN. V. S. L. M. Silvano Silvestri Sacrum Septimius
Pipimanus Candidus devotus numini pro Salute Sua votum
Solvit lubens merenti.

A budai várban, a volt Almásy-házban a Bécsi-kapu
mellett:

SILVANO ERBARIO
SEPTIMIA CONSTANTINA
V. S. L. M.

Ugyanott.
SILVANO SILVESTRI
SACRVM
CORINTIVS NVMLARIVS
V. S. L. M.

E kő, összeköttetésben a birtokomban volt, részint még
abban levő érmeszabályozási súlymértékekkel azt bizonyítja,
hogy Pannoniának Siscia, és Sirmium két ismert pénzverő
műhelyein kívül, még egy harmadik, eddigelé isméretlen
pénzverdéje is volt Aquincum, vagy Ó-Buda városában.

Ugyanott.

SILVANO C CORNELIVS GENETIVOS DECV-
RIOEX S. N. C. V L M II SILANIS COS. Silvanodomino
Cajus Cornelius Genetivos Decurio ex Senatus nostri consulto
vovit lubens merito Duobus Silanis Consulibus.

azaz Commodus alatt 189. év végével, mert e két Sila-
nus Consul még ugyanazon évben helyettesítettet Severus
és Vitellius consulok által.

Az ötödik kérdést illetőleg. Az imént felhozott adatokra
támaszkodva elfogadhatnók, hogy e talányos antik tárgy egy
Hercules Silvanus oltárán mint egyes ember fogadalom-emlé-
ke, valószínűbben pedig valamely testület, talán a csőszök,
vagy kerülők *áldozatjelvényeül* használtatott; mert Montfau-
connál: Supplement. II. kötet, 86. l. 26. táblán a bresciai
márványábrázolatok közt a következő is fentartatott: midőn
egy pap oltáron áldoz, egy jobbról mellette álló ifjú egy, a
rajzban ide mellékelt hasonló, az alján karikákkal ellátott

háromszöget az oltár felett tart, talán mint képviselője valamely testület által felajánlott nagyobb áldozatnak.

II.

Vanszerencsém még egy más, Erdélyből küldött, a múlt héten birtokomba került, honi régiséget, tán minden magyar szívnek drága ereklyét, bemutatnom.

Áll ez egy, jó aranyba foglalt, elefántesontból készült illattartóból, melynek előlapján hajadon fejű, bajuszos, vasba fegyverkezett, jobbában kardját tartó, már koros vitéz, ily kiálló körirattal szemközt állva, s domborúan kifaragva :

x P: atri. P: atriae ET ORB: is CR: istiani DEF: ensori C: omi ti Bistriciens i AR: administratori regni, IOH: anni ZECHEL D: e HVNIAD.

Hátlapja két felé osztott, felső osztályában a velencei Sz.-Márk balra álló oroszlánya a nyitott evangéliomos könyvét tartja, melynek lapjain a szokott: „Pax tibi Marce Evangelista meus“ helyett már kopott alakban vonatkozólag az akkori körülményekre, balról Se jobbról CR bevésve

CV

IS

RI: tati

TI: anorum

olvasható.

Az alsó osztály egy balra fordult, sisakos, vasba fegyverkezett vitézt mutat, ki az ellene rohanó sárkánynak nyakát dárdával átszúrja.

Ezen oldal kiálló körirata:

*PAX TIBI PAN: onio * WICT: ori GLOR: ioso.

S: enatus EQIT: equitesque *

bevésve uncialis betűkkel :

F: actum O: pus WeNeT: iis. O(opere) M(manus).

A mi ezen emlék eredetiségét illeti, az, akár munkáját, mely összehasonlítva a bemutatott II. Pál római pápa 1466-ban készült eredeti pénzével, korának megfelel; akár betűinek graphikai jellemét, akár egész jelenségét tekintsük: eddig minden szakértő véleménye szerint kétségbe sem vonható.

Köriratának az akkori körülményekhez alkalmazására csak annyi legyen mondva: Kerchelich, Aranka, Istváni után

Engel állítja, hogy a Hunyadi-család Székel vezetékével is élt. Chalcocondylas (de reb. turc. L. VII. l. Hist. Rer. Orient. Francof. 1587. p. 256.) az 1448-ki kassovai ütközetről írván, többi közt így szól: „Choniates (Hunyadi) suos in aciem educit, eamque hoc pacto instruit: Dextrum cornu tenere Pannonum praefecti, nec non *patruales Choniatis Secules*“ stb ¹⁾. Kovachich, és Teleki ezen állításnak ellent nem mondanak; de a velencei vésőről sem lehet feltenni, hogy az minden adat nélkül ezen melléknevet költötte volna.

Az előlapi feliratban a C: B: Comes Bistricensis betűk oda mutatnak, hogy Hunyadi János 1452, és 1454 év közt, miután t. i. besztercei grófsággal ruháztatott már fel, tiszteltetett meg ez emlékkel a velencei köztársaság által, mely még 1454-dikben a béke fölött alkudozott II. Mahomeddel; de félvén a közvéleménytől, ezen diplomatikai titkos igyekezeteit föl nem fedezte, és csak 1458. nem csak megkötötte Marcello által a békeséget, hanem annak 12 pontjában szövetségre is lépett a hatalmas török császárral ²⁾.

Igy meg lévén akadályoztatva összes Európa, és különösen Hunyadi János fővezér felszólításainak megfelelni, harcosait, és hatalmas hajóhadait a keresztes népekkel összekapcsolni, ilyen, és talán becsesb diplomatikai ajándékokkal kívánta üres ígéreteit pótolni, és nagy kormányzónk méltányos bosszúját csillapítani.

Az A: R: betűket tán Administrator Regni-nek olvashatni, mert akkor, 1452 és 1454 közt, Hunyadi János már lépett a kormányzói polcra; de mivel még igen nagy tekintélyvel és befolyással bírt, a tanács az addig diplomaticus gubernator helyett a csaknem hasonló értelmű Administratort tétette.

Egyébiránt nem csak a velencei köztársaság, hanem Alphons aragoniai király, V. Miklós pápa, és mások által is

¹⁾ Wenzel úr megjegyezte ez alkalommal, hogy a *Székel* névnek iteni előfordulása nem oly meglepő, miután különösen déli szomszédainknál, az oláhok, és szerbeknél népmondáik és énekeik tanúsága szerint csak ugyan ez volt Hunyadinak nálok populáris neve.

²⁾ Histoire de la République de Venise. Paris, 1765. T. VII. p. 99. 170. etc.

követségi, és diplomatikai ajándékokkal tiszteltetett meg a törököknek ezen egyedüli félelme, a keresztyén vallás legerősb fegyvere, királyának, honának, és emberiségnek legnagyobb dísze, kinek e becses emlékéről érdekes volna, hogy a közép-kor viszonyaiban jártasbak bővebben és kimerítőleg értekezének.

UJFALVI IMRE XVI. SZÁZADBELI SZÓTÁRIRÓ.

N A G Y I V Á N T Ó L.

Olv. az academiában, január 14. 1856.

Kalmár István hazánkfia és irodalmunk tudományos barátjánál több kézirat közt egy magyar-latin régi kézirott szótárra akadván, miután a tisztelt birtokos fölszólításomra késznek nyilatkozott minden kézirateit a m. Akadémia könyvtárának följánlani, szerencsésnek érzem magamat, eleve az említett szótárt a nevezett könyvtár részére átszolgáltatnom, és annak ismertetéseül csekély észrevételeimet előterjesztem.

Az érdeklett kisnyolcad rét alakú, papirosra írott szótár, a 3 levélnyi előszó és ugyan annyiból álló tartalommutatón kívül, 54 levélből áll. Az egész újlag van bekötve, és végső levelein nedvesség által az írás egy csücskön benne elhomályosítva. Az elején egy levél az előszóból rendetlenül hátrább van kötve, mint kellene, és nagy sajnálatunkra egy levél az előszóból s több magából a szótárból hiányzik is. Címlapja nincs, valószínűleg nem is volt, hanem kezdődik az előszón, mely erdélyi Krakai Demeternek sárospataki tanodai igazgatónak van ajánlva, ki Pesti Gáspár után 1596-dik évtől 1598-ig volt sárospataki tanár ¹⁾).

Mi Ujfalvi Imre életét illeti, arról részint a szótár előbeszédéből, részint egyéb adatokból a következőket tudhatjuk.

Mindenek előtt, hogy a vezetékneve előtti Z betű (mely az akkori orthographia szerint sz-t jelentett) *Szilvás-Ujfalut* jelenti, Lampe historiájának alább idézendő helyeiből kétségtelenül kitűnik.

¹⁾ Szirmay Ant. Notit. hist. pol. oec. Cottus Zemplin. Cassoviae, 1798. 168. lap.